

DISSIDÈNCIA POLÍTICA I REPRESSIÓ SOCIAL AL PAÍS VALENCIÀ A MITJAN SEGLE XVII*

RESUM

Amb el present treball abordem la problemàtica de la progressiva integració del País Valencià en les directrius de la Monarquia Hispànica. Posem de relleu com la dissidència política de les capes dirigents valencianes (protagonistes de tàctiques mafioses, connexes amb el bandolerisme i encaminades a seguir conservant llur poder polític i econòmic) va ser objecte d'una forta repressió amb l'excusa de restablir l'ordre públic. Tot això en uns moments greus per a la corona: la guerra de Catalunya, per a la qual es necessitava una incondicional ajuda valenciana i per tant una situació interna sense problemes ni resistències.

RESUMEN

Con el presente trabajo abordamos la problemática de la progresiva integración del País Valenciano en los designios de la Monarquía Hispánica. Ponemos de relieve como la disidencia política de las capas dirigentes valencianas (protagonistas de tácticas mafiosas, conexas con el bandolerismo y encaminadas a seguir conservando su poder político y económico) va a ser objeto de una fuerte represión, so capa de restaurar el orden público. Todo ello en unos momentos graves para la corona: la guerra de Catalunya, para la que se necesitaba una incondicional ayuda valenciana y por tanto una situación interna carente de problemas y resistencias.

El dimarts sant, 7 d'abril de 1648, entre les 6 i les 7 de la vesprada, es produïa un robatori sacríleg al convent de Sant Joaquim de Paiporta¹. La seua intencionalitat no pareixia ser el lucre, puix sols s'hi emportaren les formes consagrades, trencant les portes del sagrari i deixant el copó de plata que les contenia, sense emportar-se cap altre objecte de valor. El motiu més bé podia imputar-se a la superstició o a una clara intencionalitat sacrílega.

* El present treball correspon a una comunicació presentada al I Simpòsium d'Història de l'Horta-Albufera a Silla en abril de 1981.

¹ La relació dels fets ocorreguts pot trobar-se d'una manera breu —entre altres fonts manuscrites i documentals— al llibre de Fra Francesc GAVALDA, *Memoria de los sucesos particulares de Valencia y su Reino...*, València, 1651; reimprés amb edició facsimil i pròleg de Marià Peset en 1979.

Aquest fet, que a penes hauria ocupat un breu espai en la premsa d'avui, i que fins i tot dins de la societat del s. XVII hauria pogut tindre una menor transcendència de la que després va tindre², fou el catalitzador que aprofità el virrei per donar un pas més en el progressiu acoblament del País Valencià als designis generals de la Monarquia Hispànica.

Amb la gestió del comte-duc d'Olivares i des de les Corts de 1626³, progressivament, el país havia anat integrant-se en l'aparell de la monarquia absoluta per la via de la cooperació militar. Els valencians al 1626 i durant els anys posteriors, fins finals de la decada de 1630⁴, havien fet força resistència a acceptar les directrius centralitzadores del «vàlid», però la guerra amb França des de 1635 i el plantejament de la Revolta Catalana⁵ amb la presència de les tropes franceses prop del país, precipitarien una política de col.laboració incondicional per part dels valencians, clar està dels sectors dirigents, la màxima mostra de la qual serien les corts de 1645. No obstant això l'impacte de la guerra, la decepció produïda en amplis sectors de l'oligarquia ciutadana i de l'estament militar, sobre tot de la petita noblesa, davant del balanç negatiu de la seua submissió, del seu servilisme al rei, després de la frustració soferta a les esmentades corts, determinaren els esdeveniments de 1646-48, estudiats per Casey⁶ i centrats al municipi valencià. Durant aquests disturbis s'havia posat en qüestió l'intervencionisme reial en un sistema de govern, renovat al 1633 amb l'obtenció de la insaculació dels oficis majors de la ciutat, en un sentit oligàrquic i d'independència front a les ingerències de la cort. Certament es pretenia ara per part d'aquesta fer marxa enrera en els errors comesos per una política centrada fonamentalment en aconseguir una ampla col.laboració valenciana en els projectes militars de la monarquia; la perda del control reial sobre algunes de les institucions del País podia ser, al pas del temps, un greu obstacle per a aquesta col.laboració; tal havia estat el cas de la venda del privilegi de la insaculació per 20.000 lliures, inserida en la pressió fiscal d'Olivares davant la carència financera de la cort i la seua urgent necessitat de diners. En no ser ratificat el privilegi a les corts de 1645 pel rei, tal como ho havia demanat en el seu primer acte de cort el braç reial⁷, es pretenia tornar a una situació anterior de major control sobre una oligarquia dividida, la gestió de la qual es mostrava cada vegada més ineficax per als interesos reials. Aquest era el

² Pocs mesos després es recorda en una consulta del Consell d'Aragó que 20 anys abans s'havia produït un fet semblant a Sueca «y siendo en tiempo que la paz estaria más establecida no se emprendió medio tan fuerte como el que se pretende». El culpable fou condemnat a mort, precedint tots els requisits forals. (Arxiu de Corona d'Aragó (A.C.A.); Consell d'Aragó (C.A.); lligall 589; expedient 28; 28-XII-1648).

³ Aquestes corts i el seu entorn han estat estudiats per Dámaso de Lario en diversos treballs. La reimpressió facsimil compta amb un estudi preliminar seu. (DÁMASO DE LARIO, *Cortes del reinado de Felipe IV. I. Cortes valencianas de 1626*, València, 1973).

⁴ J. CASEY: *The Spanish Province of Valencia, 1609-1650*. Tesis doctoral Cambridge, 1968.

⁵ Vid. ELLIOTT J.H., *The Revolt of the catalans*, Cambridge, 1963; traducció catalana, 1966.

⁶ J. CASEY, *La crisi general del segle XVII a València (1646-1648)*; Castelló de la Plana, 1970.

⁷ Arxiu del Regne de València (A.R.V.); Reial Chancelleria; Registre 520, Furs i Actes de Cort de 1645; foli 62.

mòbil de la política virreinal i el govern d'Oropesa⁸ serà clau en la recuperació o consolidació del poder reial, sense que s'haguera de renunciar als guanys aconseguits des de les corts de 1626 i sobre tot des de l'inici de la guerra amb França.

El sacrilegi tenia lloc en uns moments decisius i crítics en les relacions del País Valencià amb el seu rei, Felip IV de Castella. De una banda al municipi valencià encara no s'havia acabat d'apagar el caliu dels disturbis de la insaculació; com assenyala Casey⁹, moments va haver-hi que es temia, més o menys fonamentadament, que el País Valencià seguiria el camí del Principat de Catalunya, i és que el conflicte encara que pareixia limitat a la ciutat de València i en definitiva a la «clase politica» que la governava, la influència de les resolucions que es podien prendre a la capital eren decisives i condicionants per a la resta del país; deixant de un costat qualsevol valoració sobre el tema, aquesta ha estat sempre una constant en la nostra història.

Per altra banda estem en plena guerra de Catalunya¹⁰, iniciada al 1640 i que no acabaria fins 1652; justament en aquest any de 1648 s'esperava un decantament de les operacions militars cap al nord del País Valencià, més que cap a la frontera amb el regne d'Aragó, amb el conseqüent perill que suposaba l'extensió del conflicte a una zona geogràficament difícil de defensar i la situació interna de la qual distava molt d'assegurar a la Monarquia una col·laboració incondicional front a la revolta del Principat.

L'existència d'una serie de faccions entre l'oligarquia, els mètodes d'actuació de la qual conectaven directament amb el bandolerisme, coneixia al segle XVII un anormal pes específic en la vida política valenciana. La violència era utilitzada pels sectors dominants, uns contra els altres, en funció de consolidar llurs posicions de poder a les comunitats locals. Tot açò venia propiciat per la situació socio-econòmica en que havien quedat importants sectors de la societat després de l'expulsió dels moriscos i la consegüent ruina dels censalistes¹¹. Les progressives diferències al si mateix de la noblesa seràn un aspecte més d'aquesta creixent divisió entre les capes dirigents; per un costat la gran noblesa feudal, màxima beneficiària de l'expulsió, i cada vegada més al marge dels conflictes institucionals entre el rei i el regne, i per l'altre la petita noblesa, cavallers i generosos incluits, resident en la seua major part a la capital i assidua assistent a les sessions de l'estament militar, que tenia uns mitjans econòmics precaris i unes possibilitats de promoció social difícils davant d'una cort absent i unes institucions forals cada vegada més buides de poder polític. Aquest procés d'afebliment polític valencià davant del progressiu avanç de l'absolutisme reial havia conegut un acte més a les corts de 1645, quan el regne acceptà de nou en contribuir militarment a les em-

⁸ Don Duarte Fernando Alvarez de Toledo, comte d'Oropesa, fou virrei de València des de 1645 fins a 1650. Vid. Josefina MATEU IVARS, *Los virreyes de Valencia*, València, 1963.

⁹ J. CASEY, *La crisi...*, p. 168.

¹⁰ Per a la consulta de qualsevol aspecte militar de les campanyes de la guerra de Catalunya és indispensable el llibre de J. SANABRE *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa 1640-1659*, Barcelona, 1956.

¹¹ Vid. E. CISCAR, *Tierra y Señorío en el País Valenciano (1570-1620)*, València, 1977.

preses de la monarquia (vell objectiu d'Olivares i de la seua Unió d'Armes)¹². L'arqueig de les corts havia significat una ampla frustració per a la major part dels seus assistents; sols uns pocs havien aconseguit premis a la seua fidelitat amb la consegüent crispació dels demés per l'agravi comparatiu. La contrapartida legislativa que havia de ser el resultat del servei ofert pels estaments, fou també totalment substituïda pel rei i els seus ministres, que desvirtuaren les ja poques i precipitades peticions del regne¹³, no sancionant mai en la seua totalitat les «decretates» a gust dels valencians. Aquest problema de les decretates va anar «podrint-se» i passaria a un segon planell amb els esdeveniments de la primavera de 1648. Els estaments per mitjà de la Junta del Servei¹⁴, havien pressionat, per que les leves del servei votat a les Corts no es formasen fins que arriaren des de la cort aprovades les decretates. El problema de la insaculació, ja esmentat, i la política de força del virrei havien fet perillar la leva de 1647¹⁵; després d'una promesa formal de que avans de 1648 haurien arribat les decretates, es conseguí trencar la resistència dels estaments. Tanmateix quan arriba la primavera de 1648, ni tant sols l'assumpte de la insaculació havia pogut quedar liquidat definitivament, ja que la pesta¹⁶, que des de la tardor de 1647 assolava la capital, no remetria fins la primavera, dificultant les comunicacions amb la cort i la vida política i administrativa de la ciutat de València; per supòst el conflicte amb la Junta del Servei continuava en peu.

Quan, davant dels propòsits de les tropes franco-catalanes d'atacar Tortosa, la possibilitat de que entren també pel País Valencià esdevé imminent, es fa necessari aconseguir el servei per a 1648. Per la persistència de la pesta, en gran part del país, es sugereix al virrei que la meitat del servei es faça en diners i l'altra meitat en gent; després de les consultes amb alguns dels electes de la junta es fa palès que no serà possible defugir de nou, els problemes pendents¹⁷; s'exigia el compliment del compromís de les decretates, per a iniciar qualsevol negociació; a més a més, amb la dificultat de reunir a la Junta del Servei a València per la persistència del contagi, no era oportú (alguns electes dels pobles menys conflictius no voldrien

¹² La Unió d'Armes, amb la qual Olivares pretenia organitzar una estructura militar permanent de la Monarquia Hispànica, es traduïa en una contribució fixa en tropes per cada un dels territoris, segons llurs recursos i població. Vid. ELLIOT, J.H., *La España Imperial, 1469-1716*, Barcelona, 1969 (2ª edició espanyola), pàgs. 349 i següents.

¹³ Les corts sols duraren del 30 d'octubre fins al 4 de desembre de 1648; els contrafurs, furs i actes de cort foren presentats quasi en la seua totalitat l'últim dia de les sessions. Respecte de les corts anteriors de 1626 el n.º de capitols fou menor.

¹⁴ La Junta del Servei estava formada pels electes dels tres estaments. La seua composició va estar decidida a les mateixes corts. La llista dels components, que va sofrir poques variacions, es pot trobar en A.R.V., Reial Chancelleria, reg. 540, Corts per estaments, foli 191 recte.

¹⁵ Les negociacions a l'entorn de la formació de la lleva d'aquell any 1647, es poden seguir a través de les consultes del Consell d'Aragó, fonamentalment les contingudes a A.C.A.; C.A. Llig. 570; exp. 12; març-abril de 1647.

¹⁶ Cal vore per a l'estudi d'aquesta pesta, el llibre de Gavalda, ja citat, i el treball de S. LA PARRA, *Peste y crisis en Valencia (1647-1648)*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de València.

¹⁷ A.C.A.; C.A.; Llig. 605; exp. 2/7-8; Oropesa al rei, 6-II-1648.

acudir) que aquests subdelegasen en gent de la capital ja que «tiene el inconveniente de encontrar con sujetos de menos sana intención que es menester para que se consiga el efecto quando por los lances de la insaculación y por otras consideraciones se debe excusar este embaraço»¹⁸. Era precis mesurar els mitjans per a superar totes aquestes dificultats ans d'exposar-se a un fracàs que ocasionaria el desprestigi dels ministres y del rei davant del regne. Per al Consell d'Aragó la via més fàcil era «escribir a los gobernadores del reyno ordenandoles en buena forma que cada uno disponga con las universidades y lugares de su distrito hagan el servicio de gente que les toca para esta campaña en el de las últimas cortes según el repartimiento del año pasado»¹⁹, i que el virrei «no lo publique en Valencia para que si fuese posible se oculte esta negociación hasta que esté hecho el servicio, por que sin la noticia no le puede embaraçar nadie desde Valencia que es solamente donde se suelen poner las dificultades según lo que por lo pasado se ha visto y avisado»²⁰; demanar servei a la ciutat hauria de ser una decisió del virrei; amb aquest mitjà el problema pendent de les decretates era ignorat deliberadament pel Consell d'Aragó i en definitiva pel rei.

El comte d'Oropesa, «como testigo inmediato del estado de algunos ánimos de esta ciudad»²¹, indicaria als ministres del Consell les dificultats de guardar secret sobre la formació de les lleves i que a la Junta del Servei, als estaments, no creuien que el motiu d'encaminar la negociació per mitjà dels governadors, era degut al contagi, «quando todos saven que el año pasado se vencieron a fuerza de brazos las dificultades que se opusieron a la execución del servicio, y que no se han conçedido al reino sus pretensiones, sin cuio despacho están persuadidos a que no tubo subsistencia la oferta de las cortes, por que faltando las condiciones falta el contrato»²²; molts creuien que era un pretext, que «es defugio para no despachar en favor del reino las decretatas que estan pendientes, o para dilatar asta otro año el despacho». Era aquest un argument perillós per al rei, i en favor dels oponents a la seua política, que es presentarien com a defensors de la «causa pública», com ja ho havien intentat l'any precedent. Encara que les viles i les universitats concediren el servei, enfrontant-se a l'estament militar i a tots els que des del municipi de València resistien la formació del terç, com l'execució deuria correr per compte de la Junta de Electes que era la que tenia tots els papers del repartiment, la que havia de pagar, i de la que depenia l'assistència de la gent, una vegada estigués aquarterada a Tortosa, era previsible que qualsevol intent de marginar-la serviria de ben poc. Encara més amb les mesures arbitrades pel Consell d'Aragó estava donant-se fonament, segons l'opinió de les Tres Sales de l'Audiència, reunida per assessorar al virrei, per a que els electes demanassen contrafur per la vulneració de les disposicions de les corts. En la suposició de que els governadors aconseguiren el servei, les desercions serien majors perquè «no van

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ A.C.A.; C.A.; llig. 605; exp. 2/3; Consulta del Consell d'Aragó, 12-11-1648.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ A.C.A.; C.A.; Llig. 605; exp. 3/4-5; virrei al rei, 12-11-1648.

²² *Ibidem*.

con autoridad de todo el reyno»²³ i el número de gent reunida inferior, ja que molts llocs de senyoriu no es mourien sense el beneplàcit dels seus senyors (representats a la Junta).

El virrei, donant una vegada més mostres d'una decidida actitud amb els problemes de govern, ordenà als governadors que no seguiren amb l'obeïment de l'ordre reial i així ho comunicava a la cort «pues llegamos ya a términos de tocar con las manos los inconvenientes, importa summamente que V.M. tenga entendido que las inquietudes y cabilaciones que amenazaron el año pasado el sosiego desta república no se an extinguido (aunque se ayan dilatado)»; això últim gràcies a la pesta que tammateix havia «reservado entre tantos peligros las vidas de los más perjudiciales»²⁴; les intencions d'aquests seguïen essent les mateixes, als quals (diria Oropesa) influïen exemplars de otras Provincias» (referència directa no sols als fets que ocorrien a Catalunya sinó als últims esdeveniments de Nàpols)²⁵.

Davant de l'actitud irresoluta del Consell d'Aragó, el virrei insistirà en resoldre l'orige de totes les dificultats i inconvenients, que «vienen a parar a los dos puntos inseculación y decretatas»²⁶; mentre això no es solucionara d'acord amb les reiterades consultes del virrei, àdhuc, conforme estava la situació, més favorablement al regne, no s'havia d'aconseguir cap tipus de servei, ni tan sols el de les corts; si se li feia cas tot seria més fàcil: la formació del terç, la contribució de la capital, inclòsa la subdelegació dels síndics dels pobles, ja que quedarien neutralitzats «los más apasionados»; a més «deste principio resultará también el volver sobre si la justicia, que se halla oy avatida por falta de fuerças, o porque es preciso contemporar o sufrir más de lo razonable por el abrigo que tienen los que aman la inquietud y los facinerosos...»²⁷; aquest últim aspecte diu prou de quina era la situació interna del país i fins quin punt era precari el control del virrei sobre el mateix.

La reacció del Consell d'Aragó²⁸ fou sometre's als fets consumats del virrei però criticant durament la seua indisciplina a les ordres reials. El protonotari l'acusaria indirectament d'haver perjudicat la regalia reial, ja que pareixeria a tots que tenia raó el regne i no el rei, i si en aquest any no s'aconseguia finalment un servei encara que fos per altres consideracions, quedaria com a precedent per al futur. En aquesta situació el Consell va tindre que engegar els problemes de fons. Pel que fa a la insaculació, el text que alguns mesos abans el Consell havia presentat a l'aprobació reial²⁹, fou ràpidament remés a València amb data de 24 de març³⁰, per al seu lliurament a la ciutat, i amb l'esperança de que serviria per a

²³ *Ibidem*.

²⁴ Indubtablement això era sintoma d'una extracció social privilegiada, que els va permetre fugir possiblement de la ciutat. A.C.A.; C.A.; Llig. 605; exp. 3/4-5; Oropesa al rei, 12-III-1648.

²⁵ *Vid.* ROSARIO VILLARI, *La Rivolta antispagnola a Napoli. Le origini 1585-1647*. Bari, 1976.

²⁶ A.C.A.; C.A.; Llig. 570; exp. 12/27-28; Oropesa al rei, 12-III-1648.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ A.C.A.; C.A.; Llig. 605; exp. 3/10-11; Consulta del Consell d'Aragó, 22-III-1648.

²⁹ *Vid.* J. CASEY, *La crisi...*, pág. 164 i següents.

³⁰ A.C.A.; C.A.; Llig. 605; exp. 3/12; rei-virrei, 24-III-1648.

fer claudicar als estaments, sense necessitat d'abordar l'altre assumpte: les decretates; sobre aquestes s'havien fet moltes consultes i el problema fonamental era que els electes exigien que llurs peticions foren concedides per via de fur o acte de cort, tal i com es varen demanar, i no per via de gracia, com pretenia el rei i els seus ministres; ara només es demanava al virrei si hi havien nous arguments per part del regne sobre la qüestió, sense modificar la resolució que el rei va comunicar al 13 d'abril de 1647³¹. Per últim el Consell, influït i temerós, sense dubte, per els advertiments del virrei sobre «la alteración de los ánimos», li demana informe dels motius dels seus recels, d'on procedeixen i que persones són responsables, ja que açò és la cosa més important, els altres assumptes, inclosa la defensa del país davant els francesos, serien accessoris³².

Es doncs en aquesta conjuntura — quan encara no està decidida la forma del servei per a 1648, i ni tan sols el virrei s'ha atrevit a demanar-ho formalment a la Junta del Servei; quan encara es plantejen per part d'Oropesa i de l'Audiència certes modificacions a alguns capítols massa durs de la nova insaculació³³; quan el problema de les decretates segueix igual que a abril de 1647; i quan la pesta que pareixia retrocedir a la capital, encara afectava algunes zones del país com Oriola i Elx³⁴— que es produeix el sacrilegi de Paiporta.

La reacció davant del robatori no va ultrapassar les propies coordenades d'un fet sacrileg que havia de tindre indubtablement repercussions en la vida pública, dins de la societat del sis-cents.

Una vegada conegut el fet es movilitzà a la Sala Criminal de l'Audiència³⁵, que després de les primeres gestions empresonà a un criat que servia al convent; aquest, baix la pressió de la tortura implicà als bandolers (precisament en aquests dies havia estat observada la presència de la quadrilla de Pere Xolví, formada per uns 30 homes, a l'Horta), però aquesta declaració no seria creguda ni pel mateix virrei, i així ho comunicaria a la cort el 13 d'abril. Com a primera mesura oficial, i més de prestigi que d'efecte, es va publicar un bandol el dimecres sant, oferint 2.000 lliures i la llibertat de 6 condemnats per a qui descobriera a l'autor.

Mentrestant la societat estamental es movilitzà: El Vicari General de la Seu vacant de València i el Capítol fan llurs propies diligències³⁶ per aclarir el delictes; al mateix temps coincidint amb els actes religiosos de la Setmana Santa creen un ambient propici a les exaltacions cíviques i religioses: es publiquen «censures» i es dona ordre de guardar dol, no sols per al Capítol sinó també per a totes les esglésies³⁷. Pel que fa a la noblesa l'estament militar es reunia l'11 d'abril³⁸, amb

³¹ A.C.A.; C.A.; Llig. 1357; *passim*.

³² Vid. A.C.A.; C.A.; Llig. 570; exp. 12/25-26; Consulta del Consell d'Aragó, 22-III-1648.

³³ Vid. J. CASEY, *La crisi...*, pág. 168.

³⁴ Vid. LUIS GARCÍA BALLESTER y JOSÈ M.ª MAYER BENÍTEZ, «La peste de Orihuela de 1648. Nota previa», *I Congreso de Historia del País Valenciano*, València, 1971-1976. pp. 391-399.

³⁵ Vid. A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 6/44; 13-IV-1648; virrei al rei.

³⁶ A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 1/2; Canonges i capítol de València al rei, 12-IV-1648.

³⁷ Vid. GAVALDÀ, *op. cit.* S. XXX.

³⁸ A.R.V.; reg. 539, Corts per Estaments; 437 r-441-v; Sessió de l'estament militar, 11-IV-1648.

una gran assistència de nobles i cavallers, entre els que hi eren alguns dels que dies més tard serien empresonats en la remolinada repressió, concretament Guillem Ramon Anglesola³⁹. En aquesta primera reunió sols es va decidir portar dol, fer una embaixada al virrei —per mostrar el disgust pel incident i oferir-se per al càstig dels culpables—, i organitzar la celebració d'uns actes religiosos que serviren de reparació (3 dies de rogatives a la capella de la Soletat del Convent de Sant Domenech, amb un servei de vetlla a càrrec de la noblesa, i una processó general en la que desfilarien els seus membres més selectes). Es curiós que Guillem Ramon seria u dels que participarien en aquest torn de vetlla i possiblement en aquesta processó general⁴⁰.

La ciutat, representant de l'estament reial, publicaria també un bandol el divendres sant, dia 10, oferint 2.500 lliures de recompensa per al que lliura-se al delinqüent, o delinqüents al Justícia Criminal, «y que casso neçessario sacaria la insignia y señal del Rat Penat, para salir con sus veçinos a perseguir los delinqüentes»⁴¹.

Així doncs res feia preveure els esdeveniments que succeïrien un mes més tard, però el virrei, adonat ja de l'oportunitat del cas, aprofità⁴² per a eixir del punt mort en que es trovaven les relacions entre el rei i els estaments, remisos a seguir col.laborant a les empreses de la monarquia i més quan els estralls econòmics i demogràfics de la pesta havien estat abundants. Oropesa confondria als estaments en una maniobra que ultrapassava llurs primeres intencions.

A la tercera reunió de l'estament militar del dia 15⁴³, amb una assistència més migrada, i en la que no es troba Guillem Ramon, ja es planteja, potser pel sector més adicte al rei, la possibilitat de que eren els bandolers els culpables del sacrilegi, «considerat que segons los grans insults y delictes que de cascun dia van comentent per lo present regne molts bandolers, que van per aquell inquietant totes les universitats y particulars del dit regne, no és posible pensar ni creure que lo dit sacrilegi lo haja pogut cometre persona alguna de dits bandolers»... «per haver vist exemplars de semblants insults en lo principat de Catalunya»⁴⁴; amb aquesta referència s'estava barrejant i aseblant indirectament la dissidència política amb el bandolerisme; hi havia doncs que «perseguir-se esta gent fins a extirpar-la y extinguir-la del tot, així per a castigar semblant delicte com per a assegurar lo reg-

³⁹ Guillem Ramon era cavaller i al mateix temps, per la seua condició, podia accedir als oficis majors de la ciutat, ja que estava insaculat en la bossa de cavallers. Havia participat directament als disturbis del municipi per la supressió de la insaculació. *Vid. CASEY, La Crisi... passim.*

⁴⁰ La crònica dels actes es pot trobar felment reflexada entre les actes de l'estament militar: «Memoria y exemplar de les pregaries y dovosions ques feren per compte del strenu braç militar en la capella de la Verge de la Soledat del Convent de Predicadors per rahó del Sacrilegi comés en lo Convent de Sant Joaquim del Lloch de Payporta per haver robat del Sagrari de aquell lo santisim sacrament». A.R.V.; Reial Chancelleria; Corts per Estaments; reg. 539; ff. 444v-451-v; 16-IV-1648.

⁴¹ A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 6/44; virrei al rei, 13-IV-1648.

⁴² «... no se debe dejar pasar tan buena saçon para reintegrar la autoridad de la justicia que tiene tan extragada y descaecida en aquel reino los tiempos y los bandos...». A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 1/35; Consulta del Consell d'Aragó, 30-IV-1648, sobre una carta del virrei de 26-IV-1648.

⁴³ A.R.V.; Reial Chancelleria; reg. 539; ff. 445r-445r; Sessió de l'estament militar, 15-IV-1648.

⁴⁴ *Ibidem*, pág. 446.

ne dels danys y opresions que li ocasionen. Y així mateix a tots aquells que-ls amparen y patrocinen»⁴⁵. L'ajustament de comptes entre els membres de la petita noblesa podia així trobar també una bona oportunitat. Una segona embaixada de nobles i cavallers fou preparada per a complimentar de nou al virrei, en aquesta ocasió l'oferiment, fomentat pot-ser pel mateix virrei entre els seus adictes dins de l'estament, és molt més pràctic: no es tractava de perseguir a l'autor o autors del robatori ja que no es sabia qui era, sinó de reprimir al bandolerisme i als seus valedors, «sens excepció alguna». La proposta de formar una junta especial en la que entrarien els electes dels tres estaments, és rapidament acceptada pel virrei i els seus assessors⁴⁶ «pues... parece que avia permitido nuestro Señor estos ultrajes suyos para que se conmoviesen los ánimos a limpiar la república de tantas vandsidades como aflijen su quietud»⁴⁷, a més era necessari que el regne veguera a la «Justicia» del rei unida amb la noblesa, als estaments, en un front comú, cosa inimaginable uns mesos, uns dies abans.

La tasca de dita junta, per a la que foren convidats a enviar representants els altres dos estaments (eclesiàstic i reial)⁴⁸, era arbitrar junt amb el virrei els mitjans amb els que s'havia d'efectuar l'extirpació dels bandolers i els seus valedors. Des del dia 19 d'abril de 1648 els electes dels tres estaments es reuniren al palau virreinal, junt amb Oropesa, baix el jurament de guardar el més absolut secret dels acords presos. Les deliberacions no es transcriurien al llibre d'actes fins el dia 11 de maig, vespra de la persecució.

Mentrestant tota aquesta maniobra anava prenent cos, pareixia que les qüestions fonamentals pels que un sector dels estaments havia estat lluitant —la restauració de la insaculació i la ratificació de les decretades, i com a llur conseqüència el problema defensiu, que tant preocupava a la cort en la campanya de 1648— havien quedat en un segon terme. Pel que fa a la insaculació, el virrei reuniria en aquestos dies (el 22 d'abril)⁴⁹, al Consell General de la ciutat per a que donara el

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Els que assessoraren al virrei foren: D. Antoni Juan, regent del Consell del virrei, és a dir l'Audiència; D. Cosme Gombau; el Dr. Brauli Esteve i D. Francesc Milà d'Aragó, ministres de l'Audiència; D. Basili de Castellvi, governador de València; D. Joan Crespi, lloctinent general de Montesa; D. Lluís Crespi, arxidiàc de Morvedre —aquest dos eren germans de D. Cristobal Crespi de Valldaura, regent del Consell d'Aragó i una de les màximes personalitats de la vida política valenciana—; el prevere Micer Catalan de l'Ordre de Predicadors i el prevere Francisco de Santa Cruz, de la Companyia de Jesús i confessor del virrei. Vid. A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 6/41; virrei al rei, 16-IV-1648.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Per part de l'estament militar foren habilitats per a aquesta junta els electes que ho havien estat per a la segona embaixada al virrei, ampliant-los el poder per a que «tracten y confereixquen ab sa excelència tots los camins y medis que més les pareixeran convenir»; entre ells estava D. Gerard de Cervelló, baró d'Oropesa, molt prompte elevat a la categoria de comte, que s'estava convertint en un dels màxims pilars de la política reial entre la noblesa valenciana i que amb la seua continua assistència a les reunions de l'estament militar neutralitzaria en més d'una ocasió qualsevol intent d'oposar-se als designis de la monarquia.

⁴⁹ Arxiu Municipal de València (A.M.V.), Manuals de Consell, A-176; Consell General de 22 d'abril de 1648. Vid. també CASEY, *La crisi...*, pág. 169.

vist i plau a les condicions concretes establides pel govern (Consell d'Aragó, rei) amb algunes modificacions introduïdes pel virrei i l'Audiència; era el moment propici, qualsevol oposició, haguera estat interpretada com a connivència amb les faccions oligàrquiques; no es varen produir els aldarulls d'altres ocasions, «que es una de las señales de que se puede argüir lo que a importado la resolución que han visto en las prisiones de que hoy quienta a V.M. en despacho aparte, y quanto influían en los ánimos mal intencionados las inteligencias siniestras de algunos que sobre el fundamento de tener parcialidad en campaña tiraniçaban la libertad en lo más y en lo menos»⁵⁰. La caça de bruixes s'havia iniciat; la presó d'alguns dels capitosts pertanyents a l'oligarquia⁵¹ i les reunions secretes que es fcién al Palau anunciaven que alguna cosa important es preparava contra el bandolerisme, sols es podia confiar amb que la repressió fos una vegada més incompleta. A més de l'acceptació dels nous capítols de la insaculació, el virrei va aconseguir de l'acovardit minicipi valencià l'oferiment d'un servei per a perseguir bandolers, de 100 homes pagats per quatre mesos que serviria d'exemple per a les demés ciutats i viles reials.

Sols quedava doncs el problema de les decretates i el de la contribució del servei de les corts. Sobre les decretates era impossible arribar a un «acord» com en el cas de la insaculació, per les posicions enfrontades entre el progressiu intervencionisme reial i l'estricta normativa foral que reservava la iniciativa legislativa a les corts. Per això el regne exigia el compliment de les obligacions reials d'aprovar la legislació el.laborada pels braços i presentada en el soli de les corts a canvi del servei. El rei, recolzat en el virrei i els ministres reials (inclòs un sector del Consell d'Aragó) sols estava dispossat a concedir algunes peticions i sempre que fos per via de gracia, és dir per voluntat exclusiva del rei, sense cap tipus de compromís legislatiu.

Pel moment també era utòpic pensar en organitzar la lleva per a Tortosa, ja que vèncer la resistència de la Junta del Servei, les instruccions de la qual provenien de les mateixes corts, era impossible i hagués significat un conflicte amb els estaments per lo general acurats en conservar el formalisme de la legislació foral.

Tan important o potser més que la defensa exterior, era resoldre d'una vegada per totes, la situació interna del país, practicamente impossible de controlar. En definitiva aquest era l'orige de totes les dificultats que el virrei estava trobant per a «normalitzar» la incorporació del País Valencià en l'engranatge de la Monarquia Hispànica. El sacrilegi de Paiporta, amb l'impacte psicològic que això suposava en una societat dominada en bona mesura pel fet religiós, i després de la horrible pesta, que es patia encara a vastes zones del país, era una bona oportunitat. Els predicadors, entre ells Lluís Crespí, s'encarregaren de dir que tot era un càstig diví: la pesta, el sacrilegi, la guerra, etc., i que hi havia que acabar amb els motius de la còlera de Deu; ja hem indicat abans que l'escenografia també fou

⁵⁰ A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 6/46; virrei al rei, 23-IV-1648.

⁵¹ El virrei comunicaria al rei en carta de 23-IV-1648 l'empresonament de D. Geroni i D. Tomàs Aglesola, D. Vicent Adell, D. Josep Valterra, etc., A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 6/47.

preparada per a produir aquest ambient de desolació: els dols de la noblesa, del capítol, fins i tot de les portes i altars de les esglésies, on les rogatives i sermons canalitzaren les passions contengudes durant tants mesos de pesta cap a un objectiu pràctic: l'extirpació del bandolerisme.

Per què, però, aquesta persecució tan obsesiva contra allò que s'ha identificat socialment amb la delinqüència?

El paper social del bandolerisme i les seues repercussions polítiques en la societat de l'antic règim ha estat tractat en distints treballs per diferents historiadors, Braudel, Reglà, Eliott, García Martínez, etc.⁵²; tots ells concideixen en que si bé el bandolerisme no tenia uns objectius polítics coherents, el seu paper desestabilitzador dels estats era indubtable, agravant llurs crisis polítiques i complicant a un sector important de la societat en pràctiques extralegals, que exigien dels poders constituïts un esforç extraordinari en el ja dificultós engranatge de l'administració de justícia. Per a la cort de Madrid, en el cas de Catalunya i del País Valencià, l'existència del bandolerisme era possible gracies a, o per culpa de, l'existència d'una legislació foral que limitava l'autoritat reial i que protegia una serie d'interesos estamentals; la formació d'un estat d'opinió contrari a aquesta «independència» política era un corolari lògic, així com un progressiu enrariment en les relacions mutues⁵³. Però a banda d'aquest aspecte «polític» del bandolerisme, cal tindre en compte que aquest fenomen no tenia uns contorns nítids ni es notria a soles d'un determinat estrat social; les seues ramificacions podien arribar a les més altes instàncies del poder, convertint-se amb freqüència en el braç armat de rancors i ajustaments de comptes entre els sectors de les capes dominants. El cas valencià no havia estat una excepció, la petita noblesa i l'oligarquia urbana, estaven amplament inserides en un mon de violència, que havia preocupat progressivament al govern de Madrid, en la mesura que cada vegada més els enfrontaments es plantejaven no ja entre ells mateixos, el que podia entrar dins d'un index de violència «tolerable» en la societat del sis-cents, sinó d'un sector de la societat a la política del virrei, i en última instància a les directrius de la monarquia.

El bandolerisme valencià (estudiat en les seues diferents vessants —aristocràtic, morisco, popular— i en la seua trajectoria per S. García Martínez) assoliria un gran desenvolupament a partir dels anys de la fallida internacional de la monarquia entre 1635 i 1652. Tant el bandolerisme aristocràtic, com el popular d'arrels camperols, estaven profundament imbricats i estesos per tot el regne. Tanmateix no es tractava ja de les tradicionals lluites de la noblesa amb les seues hosts, que van tindre lloc a finals de l'edat mitjana i principis de la moderna. Segons Casey⁵⁴ aquest canvi hauria vengut propiciat pel desarmament general dels

⁵² BRAUDEL, F., *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, Madrid, 1976, primera edició en francès, Paris, 1966; REGLÀ, J. *El Bandolerisme català del Barroc*, 1962, i *Bandolers, Pirates i Hugonots*, 1969; ELLIOTT, J.H., *The Revolt...*; GARCÍA MARTÍNEZ, S., *Valencia bajo Carlos II: Bandolerismo, Reivindicaciones agrarias y servicios a la Monarquía*, Tesis doctoral, València, 1971, i *Bandolers, Corsaris i Moriscos*, València, 1980.

⁵³ ELLIOTT, J.H., *The Revolt...*, *passim*.

⁵⁴ CASEY, J. *The Kingdom of Valencia...*, Cambridge University Press, 1979, pàgs. 296-222. . .

moriscos en 1563 que va privar al senyors de llur força de xoc. El poder militar dels vells estats feudals anava passant poc a poc a la corona, que no va ser capaç tanmateix de mantindre l'ordre públic intern, una vegada que la noblesa havia estat rellevada d'aquesta tasca; això va propiciar per altra banda el renaixement dels enfrontaments entre camperols, per qüestions de clan, que foren coneguts baix el nom de bandositats. El món del bandolerisme no es limità en açó sinó que els «fora de la llei», per motius diversos, organitzaren veritables quadrilles que recorrien tot el regne, fent tot tipus de delictes. El fet de la seua abundància i la impossibilitat d'acabar amb elles és devia a la gran xarxa de protectors que tenien. A mitjan segle XVII destacaven dos parcialitats no sempre ben definides però que mantenien una guerra particular entre elles i d'ambdues contra la justícia, en definitiva contra el govern virreinal. L'existència d'aquestes dues parcialitats al País Valencià venia donada en bona part per la polarització que suposava a cada comunitat l'enfrontament de clans diferents per controlar els poders municipals; la connexió, no sempre lineal, amb els d'altres ciutats i viles podia formar un complicat entramat, encara que en definitiva quedava clar l'oposició dels dos grups principals, per als quals la ciutat de València era el centre d'operacions principal. Casey⁵⁵ ha precisat l'actuació de dues faccions en els aldarulls de 1646-48 al municipi valencià. De un costat quedaven els Anglesola (Guillem Ramon, abans esmentat i els seus fills), en l'altre Gaspar Joan Sabata (membre precisament de la Junta del Servei, i racional) i alguns insaculats. Ambdós estaven lligats directament a bandolers i valedors com D. Vicent Adell, noble i bandoler; D. Francesc Folch de Cardona, almirall d'Aragó, marquès de Guadalest i batlle general de regne; D. Miquel Geroni Sanz, oïdor de l'Audiència; Pere Xolví, cap de colla; Mossen Peret, bandoler; D. Jaime Ruiz de Castellblanch, senyor de la Torrebaixa i famós bandoler, etc., els primers; i a Geroni Minvarte, Leandre Escalles, cunyat de Sabata, i anys més tard a Vicent Benet i Josep Artús, bandolers, els segons. La parcialitat que protegia i encapçalava l'almirall d'Aragó⁵⁶ comptava amb nombrosos nobles i molts d'ells assistiren a les corts de 1645.

A banda dels simples delinqüents, lladres i homes fora de la llei que nodrien els bandols i que realitzaven la major part de les accions sangonoses, estaven alguns cavallers o ciutadans que actuaven també com a vertaders bandolers i que vivien al marge de la llei (entre ells D. Vicent Adell, D. Josep Valterra, D. Jaime Ruiz de C.); aquests tenien diversos privilegis (noblesa, hàbits d'ordres o familitures de la inquisició) que els farien sovint immunes a la justícia reial. A la cúspide estaven els vertaders caps, persones influents en la vida pública que es mantenien fora d'intervenir directament en l'execució de delictes, encara que les seues activitats eren conegudes en la mateixa cort. La resta, simples encobridors, lligats per multitud de vincles familiars i per interesos comuns formaven una especie de

⁵⁵ CASEY, J., *La crisi...*, *passim*.

⁵⁶ «... por que no solo es el mayor valedor que tienen, sino singular fomentador destas parcialidades, de tal suerte, que en el lenguaje común llaman a ésta (una de ellas) el bando del Almirante...»; A.C.A.; C.A.; LLig. 584; exp. 5/1; Consulta del Consell d'Aragó al rei, 11-XII-1638.

clientela «política» que al llarg del s. XVII va participar activament en les lluites pel poder, quan les èlits urbanes es varen fer més estretes i exclusives. Aquesta utilització de la violència, com a suport del poder de les oligarquies locals i com a reforç de les seues posicions econòmiques estava prop de les tàctiques mafioses i a València assolia a mijans segle el seu maxim desenvolupament. Vespra de 1648 el bandolerisme ja no era simplement d'arrels camperols, o dels enfrontaments de la noblesa, sempre sangonosos però en certa mesura tolerables des de la perspectiva del govern; s'havia arribat a un descrèdit del govern virreinal⁵⁷, que no podia posar en execució les ordres reials sense contemporitzar amb aqueixes èlits que detentaven un poder paral·lel i que es protegien en les velles institucions forals per a plantejar les seues reivindicacions corporatives al rei i per a seguir actuant impunement. Per a Casey⁵⁸ darrere de tot el problema estava la debilitat o la incompetència de la llei Habsburgo que no tenia ni la cohesió ni la força per a liquidar aquelles institucions. La independència política pareixia doncs lligada al manteniment i desenvolupament de una situació social inestable; en la mesura que el govern reial havia de fer avançar l'absolutisme, hauria d'enfrontar-se al problema del bandolerisme, no sols com un problema d'ordre públic, sinó també com un problema polític, per a poder neutralitzar al mateix temps les reivindicacions de les oligarquies locals, parapetades darrere dels estaments i del govern del municipi valencià; les institucions forals, en una societat desigualitaria, fonamentada en la divisió estamental tenien per força que ser suport dels interesos d'aquests estaments; així doncs un dels fronts d'atac del centralisme contra aquesta independència política es presentava baix el disfraz de la defensa de la justícia i la restauració de l'ordre públic.

La progressiva influència i poder d'aquesta élit turbulenta que havia protagonitzat els disturbis del municipi i que estava aconseguint impedir l'ajuda militar valenciana al rei, eix de la progressiva integració als designes comuns de la monarquia, havia arribat a un punt àlgid i el robatori de Paiporta podia ser de gran profit per fer un escarment amb la col·laboració dels sectors més fidels i que en altres circumstàncies no haurien permés una transgressió dels furs. L'experiència havia mostrat que totes les mesures legals i adhuc algunes extralegals no havien servit de res: els batallons enviats pel virrei, les paus entre les parcialitats, els ajustaments entre el virrei i aquestes, les comissions d'uns bandolers contra altres, les remissions de penes per diners, etc., foren totalment inefectives. Fins i tot la potestat «econòmica», anomenada a vegades «política»⁵⁹, que consistia fonamentalment en la deportació i confinament fora del regne dels subjectes més

⁵⁷ «...la grande opresión en que oy tienen todo el reino, siendo árbitros de quanto se obra en él, sin que vasten las diligencias y esfuerzos de la justicia». A.C.A.; C.A. Llig. 583; exp. 6/41; virrei al rei, 6-IV-1.648.

⁵⁸ CASEY, J., *The Kingdom...*, p.p. 208-222.

⁵⁹ «...que todos los que por defecto de prueba no pudieren ser condenados por la via judicial sean sacados del reino usando la potestad económica i política...»; A.C.A.; C.A.; Llig 582; exp. 76; Consulta del Consell d'Aragó al rei de 28-XII-1649 sobre els mitjans proposats pel virrei i Audiència conta el bandolerisme.

perillosos, sense judici, (la qual cosa provocava sempre les conseqüents protestes dels estaments), no servia de molt.

Calia doncs fer us d'altres mecanismes. En les sessions secretes de la junta especial per a l'extirpació dels bandols s'acordà⁶⁰ realitzar una persecució general que afectàs a tot al país. El virrei aconseguí la formació de 6 batallons,⁶¹ de 50 homes (20 d'ells a cavall), per recórrer tot el país durant quatre mesos i dos més per que l'assistiren i estigueren preparats per a qualsevol eventualitat⁶²; això en un moment, que no sols pareixia imposible la contribució militar per a Tortosa, sinó que el desastre demogràfic de la pesta era un entrebanc més per trobar gent útil per a qualsevol campanya. Previament s'havia comunicat⁶³ a totes les ciutats i viles l'esdeveniment de Paiporta, per a que estigueren preparades psicològicament a l'arribada de les instruccions⁶⁴; aquestes deurien ser mantengudes en secret fins el dia 12 de maig en que es deuria començar la persecució a la mateixa hora (les 7 de la matinada) en tot el país, segons es contenia en aqueixes ordres. Aquest dia el virrei eixiria acompanyat de l'audiència, els sindics dels estaments i la noblesa cap a Torrent de l'Horta, elegida com a plaça d'armes des d'on dirigir la persecució. L'elecció de Torrent va estar condicionada per la seua proximitat a la capital, amb la qual cosa s'evitava l'interrupció del funcionament de l'Audiència que havia de cessar sempre que el virrei s'allunyés més de 10 lligues de València; a més si el virrei eixia pel país «podria ocasionarse allà un disturbio y ser la mayor acogida para los mismos bandidos y moverse una inquietud que fuese más difícil de remediar», ja que no estarien a València ni la noblesa fidel ni «los hombres de importancia», quedarien només «la plebe y muy llena de franceses»⁶⁵, per altra banda des de Torrent podia dominar-se tota l'Horta-Sud, focus i centre d'activitat important del bandolerisme valencià.

Ja hem dit abans que previament s'havia iniciat l'empresonament d'alguns dels cavallers, encobridors o còmplices del bandolerisme; a més Guillem Ramon Anglesola també seria empresonat com a encobridor⁶⁵, i D. Vicent Valterra, pare de Josep Valterra, i lloctinent del governador de València seria desterrat a Xàtiva⁶⁷. Tots ells tenien diferents immunitats (Montesa, Inquisició, jurisdicció eclesiàstica, etc); per evitar que foren reclamats per llurs tribunals s'escrigué al nunci, al inquisidor general i al lloctinent de Montesa⁶⁸ per a que col.laboraren amb els tribunals reials evitant plantejar contencions sobre els empresonats.

⁶⁰ El acord pressos per la junta estan recollits en A.R.V.; Reial Chancelleria; reg. 539; ff. 479 r-488 r; amb data de 11 de maig de 1648.

⁶¹ Foren nomenats caps d'aquestos batallons: D. Gerard de Cervelló; D. Donis Carroz, D. Maurici Mercader, D. Josep Gómez; Andrés Çifre i Gaspar Sanç.

⁶² Baix el comanament de Brauli Esteve i Jaume Garcia, oïdors de l'Audiència.

⁶³ A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 6/29; electes del tres estaments als justícies i jurats de tot el regne, 21-IV-1.649.

⁶⁴ A.C.A.; C.A.; Llig 583; exp. 35; instruccions per als justícies i jurats de tot el regne; 2-V-1549.

⁶⁵ A.C.A.; C.A.; Llig 583; exp. 1/35; Consulta del Consell d'Aragó al rei, 30-V-1648.

⁶⁶ A.C.A.; C.A.; Llig 589; exp. 44; inquisidors de València al virrei, 14-V-1648.

⁶⁷ A.C.A.; C.A.; Llig 583; exp. 6/24; virrei al rei, 16-V-1648.

⁶⁸ Les còpies de dites cartes es poden trobar en A.C.A.; C.A.; Llig. 583 i Llig. 589 passim.

Es va prevèure també la vigilància de les ratlles d'Àragó i Catalunya i la frontera de Castella per evitar que escaparen els perseguits, ordenant que's tingue's una bona correspondència entre els ministres de justícia.

Per finançar la persecució calia fer front a alguns gastos que no serien coberts amb els oferiments dels estaments, per això s'autoritza al virrei a prendre 2.000 ducats de la Recepta de la Batllia mentre se li enviaven des de la Cort alguna quantitat per a despeses militars.

La persecució estava molt be muntada, les ordres secretes enviades pel virrei a les ciutats i viles per a ser llegides el dia 12 eren precisses⁶⁹: després de congratular-se de que, com a excepció, s'havien unit al regne i la justícia reial per a acabar de una vegada per totes amb les parcialitats, s'ordenava l'empresonament immediat de tots els «delinqüents», valedors «de qualquier estado o calidad que sea», sota l'amenaça de fortes penes; la vigilància dels accésos i l'empresonament de tot desconegut fins la seua satisfactòria identificació i la finalitat del seu viatge; la realització de batudes pel camp durant vuit dies pel justícia local acompanyat de gent, des de l'exida del sol fins al capvespre, i amb certificatòria d'un escrivà; es concedia, de forma extraordinària i al marge de la legislació foral, el traspasar els límits de cada poble pels perseguïdors; finalment es deurien notificar els noms dels empresonats per a que foren recollits pels batallons que recorrien el país; la permisió de fugides seria castigada amb la màxima severitat.

Tot això estava perfectament ideat. El virrei mostrava el seu content de que fos així «en el tiempo que estaban más escrupulosos los reparos de la Junta de Contrafueros, más vivos los sentimientos del reyno, más cavilosos los ánimos de los mal intencionados y más enconados los lançes de la ciudad». Oropesa era perfectament conscient d'aquesta situació tan propicia: «el nefando sacrilegio que cometieron los perturbadores de ella (la república) a permitido que se vayan serenando las demás tempestades que afligían su quietud»⁷⁰ i «averse podido executar las prisiones de los principales fautores de los vandos», sense que s'hagués de respectar les normes forals per als empresonaments i judicis, ni les garanties legals que protegien els empresonats. No va deixar el virrei res per prevèure: una junta de teòlegs⁷¹ li donaria carta blanca per a totes aquestes irregularitats i trans-

⁶⁹ Vid. nota 64.

⁷⁰ A.C.A.; C.A.; Llig. 589; exp. 38; virrei al rei, 15-V-1648.

⁷¹ Aquesta junta de teòlegs estava formada entre altres per: *Frai Acacio March* de l'ordre de predicadors i catedràtic de filosofia moral en València durant 34 anys; havia estat confesor del marquès de los Velez, que fou virrei de València; havia estat consultat freqüentment sobre matèries públiques; fou nomenat bisbe d'Oriola en 1660. *D. Lluís Crespi*, germà de D. Cristoval Crespi de Valldaura, fou catedràtic de teologia escolàstica durant 12 anys; asesor freqüent en matèries polítiques; proposat per al Bisbat de Sogorb i per l'Arquebisbat de València; en 1651 fou nomenat bisbe d'Oriola i en 1658 bisbe de Plasència. *Frai P. Olginat de Medicis*, carmelita, catedràtic perpetu de metafísica i nomenat en 1659 bisbe d'Oriola, encara que moriria abans de prendre possessió. *Frai Gaspar Català de Monsonis* de l'ordre de predicadors, director espiritual de molts virreis, ho seria del comte d'Oropesa en 1646; en 1651 seria nomenat bisbe de Lleida, però moriria als pocs mesos. *Frai Ambrosi Roca de la Serna*, carmelita, catedràtic d'arts; fou nomenat per la Ciutat embaixador en la Cort on moriria en 1649. *Pau Albiniano de Rajas*, jesuïta, confesor de Marquès d'Aitona, catedràtic del Col.legi de Sant Pau de València, etc; *Francisco de Santa Cruz*, jesuïta i confesor d'Oropesa, etc.

gressions que ultrapassaven els límits de la justícia, recoltzats en aquesta situació excepcional⁷²; no calia iniciar pel moment processos, o utilitzar les mesures acostumades, ja que havien resultat inútils altres vegades i mentrestant canviarien d'opinió tots aquells que ara col.laboraven. Per atemorir als que possiblement tenien algun dubte sobre la legalitat o conveniència de les mesures preses, el virrei va decidir fer una demostració de força; sospesant els ànims dels electes dels estaments als que va proposar començar per València, sense especificar com, només «individuoando casi descubiertamente lo que después se â obrado»⁷³. El dia 15 de maig Tomàs Anglesola, empresonat des de mijans d'abril fou ajusticiat en públic, sense judici, només per ordre del virrei «por ser uno de los cavalleros que con mayor insolencia y menos recato asistia a la parcialidad de Cholbí y abussaba de la tolerancia de la justicia poniendo la mano y teniendola muy poderosa en quanto se obraba dentro y fuera de Valencia, regulandose por ella los contratos, arrendamientos, introducciones de mercaderias y hasta las mismas disposiciones tocantes a la hazienda real y al comercio público, por el temor que infundia a todos su condición y los homicidios que por su persona y las de sus parciales avia cometido, concurriendo en él demás de esto la circunstancia de averle hallado pistolas y ser por sus delitos hombre de mala calidad»⁷⁴; aquestes paraules del virrei confirmen les tàctiques mafioses que utilitzava el bandolerisme valencià. Entre la noblesa es va produir un cert malestar i sorpresa, però era ja massa tard per a fer marxa enrere; els estaments estaven col.laborant sense adonar-se en les contrafurs de la política repressiva, tantes vegades denunciats per ells mateixos. Oropesa havia actuat per iniciativa propia, sense comptar ni tan sols amb l'aprobació previa de la cort, només després informaria de totes les mesures preses al Consell d'Aragó, mentre la persecució general seguia el seu curs i continuaven fent-se les gestions per a que els tribunals de la Inquisició i de Montesa no reclamen als principals caps; no havera estat coherent permetre això «al tiempo que el reino postpone la observancia de sus fueros al beneficio público»⁷⁵.

Un greu dilema se li presentava al Consell d'Aragó quan el virrei va demanar l'aprovació de les seues accions; no va haver-hi inconvenient sobre l'ordre per a l'assalt general contra el bandolerisme i les demés gestions, però la mort de Tomàs Anglesola era tota un altra qüestió, la majoria del Consell (encapçalat segurament pel noble valencià, el compte d'Albaterà) tenia llurs escrúpuls⁷⁶, mentre

⁷² «...que la calamidad de esta república y la insolencia con que la tienen tiranizada los vandos y sus valedores, llegaba a términos de tan gran rompimiento que ya necesitaba de remedios grandes y apresurados...». Informe de la junta de teòlegs, analitzat pel Consell d'Aragó, A.C.A.; C.A.; Llig.583. exp. 6/31; Consulta del Consell d'Aragó al rei, 15-V-1648.

⁷³ A.C.A.; C.A.; Llig. 589; exp. 38; Consulta del Consell d'Aragó al rei, 15-V-1648.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ A.C.A.; C.A.; Llig. 589; exp. 29; Consulta el Consell d'Aragó al rei sobre els informes del virrei de 15-V-1648, en que relata la persecució general.

⁷⁶ «Seria maferia de tal reparo si se hubiese hecho sin sentencia ni haverle dado algún termino de defensa, que aunque el virrey ommitte en sus despachos el dezirlo no se acaba de persuadir el Consejo de ello; y assi parece que sin approvarle ni reprobale, por no incurrir en lo mismo que se repara ni se

que D. Cristobal Crespi de Vallaura i D. Pere de Villacampa, ambdós també valencians i que havien ocupat anteriorment una plaça a la Reial Audiència, defensaren incondicionalment al virrei; no cra aquesta una actitud només conjuntural i oportunista, per ser, sobre tot l'últim, enemics del clan dels Anglesola⁷⁷, era una opció clara en favor del progrés de l'autoritarisme reial en el govern del País Valencià, i que es manifestaria en el futur sempre que es plantejara un contenciós entre el Rei i el Regne en el Consell d'Aragó; no debades havien accedit a una plaça de regent del Consell d'Aragó a través de la carrera jurídica, tot el que eren ho devien al favor reial. Consideraven que no es devia «regatear por ahora la aprobación por lo menos general» en moments en que per primera vegada el regne havia donat el beneplàcit per a col·laborar amb el virrei per haver canviat «los ánimos de todos» gracies al robatori; a més «la malicia de los que ha tanto tiempo que tienen desacreditada la justicia no puede estar vencida aun y ha de persistir en sus intenciones y en sus quejas si ven alguna esperanza de lograrlas»⁷⁸, s'estava perseguint a algú més que uns delinqüents, l'atac era contra tot aquest sector de l'oligarquia que ancorada en les institucions forals defenia uns interessos concrets, oposats als designis de la monarquia. Per supost el rei es conformaria amb l'opinió minoritaria de Crespi i Villacampa, i així es faria saber al virrei el 25 de maig⁷⁹.

A primers de juny ja estaven quasi desfetes totes les quadrilles⁸⁰, que deuriem sumar uns 2.000 homes en tot el país⁸¹; a l'Horta de València sols quedava la d'Antoni d'Espinós, que al poc temps fou assassinat⁸²; també Pere Xolvi, un dels principals caps de quadrilla, fou mort; Oropesa confiava «que dentro de brebes días se â de conseguir el exterminio total de los vandos y la quietud universal de este reyno, quedando dispuestas las materias de suerte que no puedan lebanar cabeza los facinerosos ni llegue a verse la justicia en la desautoridad y flaqueça que tantos años â se experimenta»; sempre podia ser que eixqueren algun dia lliures els cavallers

hiziese Juizio sin oirle, podria escriurle que diga con particularidad lo que ha pasado... y embie certificacion de todo... para que con entera noticia se pueda consultar a V. M. lo que pareziere». A.C.A.; C.A.; Llig. 589; exp. 29; Consulta del Consell d'Aragó al rei, 23-V-1648.

⁷⁷ El mateix D. Pere de Villacampa havia estat acusat de tindre connivències amb el clan oposat als Anglesolas, en 1642, quan ocupava el càrrec d'oïdor de l'Audiència. Vid. VILA LÓPEZ, M., *Valencia en el reinado de Felipe IV. 1635-1645*, Tesi doctoral, p. 172.

⁷⁸ Vid. A.C.A.; C.A.; Llig. 589; exp. 29; Consulta del Consell d'Aragó al rei, 23-V-1648.

⁷⁹ A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 1/16; rei al virrei, 25-V-1648.

⁸⁰ A les presons de Sant Arcís van arribar durant tot el mes de maig i primers de juny captius des de molts llocs del País, fins i tot dels més allunyats (El Grau, Montcada, Meliana, Xilxes, Quart, Manises, Russafa, Onda, Torrent, Lluçena, Benavites, Sant Antoni, Puçol, Alboràia, Catarroja, Benimaclet, Santa Coloma, Morvedre, Vall d'Uixó, Torres Torres, Almenara, Nules, Moncofa, Cirat, Borriana, Castellnou, Canet, Monòver, Santa Pola, Dènia, etc.).

⁸¹ Vid. A.C.A.; C.A.; Llig. 605; exp. 17/1; Memorial del regne al rei, juny de 1648.

⁸² Aquest bandoler era acusat de moltes accions. Alguns dels seus col·laboradors, com Francesc Garrigues, ciutadà, àlias el Príncep, va ser degollat a mitjans de juny. El mateix Espinós cauria mort en una trampa al poc temps, prop d'Alginet a la muntanya, on serien també empresonats el seu germà de 15 anys, i Vicent Serena, altre bandoler de la seua quadrilla. Després de la seua mort ja no va quedar cap bandoler d'importància a l'Horta de València. Vid. A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 6/17; virrei al rei, 12-VI-1648.

empresonats, però llurs causes judicials anaven a començar i s'intentaria averiguar totes les «ocultas inteligencias con que fomentaban los vandos»⁸³.

Malgrat tot això, la persecució no estava ultimada, encara que sí que s'havia desfet tota l'oposició institucional a les exigències del rei. Era l'hora de tindre en compte la proximitat de les tropes franco-catalanes que es dirigien cap a Tortosa i que preocupaven cada vegada més al virrei. Ningú s'atreveria ara a plantejar cap reivindicació sobre les decretates, quan fou reiterada la petició del servei de les corts; aquest, amb el fi d'una major efectivitat, per la pressa del temps⁸⁴, és reconvertit, aqueixa campanya, en diners, que servirien per a pagar les lleves voluntaries que s'organitzarien al nord del país, menys afectat per la pesta; alguns dels terços de la milícia efectiva⁸⁵, o batalló del regne, foren convocats i sortiren cap a Tortosa. Era ja una mica tard, malgrat tot; la ciutat de l'Ebre va passar a mans de l'exèrcit francès, el 13 de juliol⁸⁶; això precipitaria una major col.laboració dels estaments valencians, atemorits front a una imminent i possible invasió.

Potser la persecució general havia distraït esforços militars que haveren fet alta a la frontera, tanmateix, a llarg plaç, Oropesa havia aconseguit un gran triomf; havia desarticulat per uns anys l'oposició que es portava a terme d'una manera prou efectiva o al menys distorsionadora des de la Junta del Servei, des del municipi valencià i des de l'estament militar, als ja vells projectes unificadors del desaparegut Olivares, camuflats darrere la tapadora de la necessària cooperació militar de tots els regnes que pertanyien a l'aberrant conglomerat de la Monarquia Hispànica.

Indubtablement aquesta política de força i la continua acumulació de contrafurs, que perjudicaven els interessos estamentals, farien que aquella inicial col.laboració amb que s'havia comptat per a organitzar la persecució es canviaria, després d'uns anys, en un enfortiment dels sectors estamentals més decididament dispossats a replantejar la política de govern de la monarquia. Serà ja en la dècada dels anys 50, finalitzada la guerra de Catalunya, quan els estaments, com a tals, deixarien de col.laborar en la guerra contra França, que continuava, i exposarien en diverses embaixades llurs reivindicacions, denunciant tots els contrafurs, inclosos els comesos amb la persecució general i entre ells la mort de Tomàs Anglesola⁸⁷. Amb la perspectiva del temps es tenia, potser, ja consciència de la maniobra, de la trampa en que havien caigut: la incondicional contribució del

⁸³ A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 6/12; virrei al rei, 11-VI-1648.

⁸⁴ A.C.A.; C.A.; Llig. 570; exp. 12/29-30; Consulta del Consell d'Aragó al rei, 25-V-1648.

⁸⁵ La milícia efectiva era l'única organització militar del regne que pretenia tindre una continuïtat; consistia teòricament en un cos permanent de tropes de reserva, constituït pels veïns, que agrupats en companyies, deurién ésser movilitzables davant d'un perill. La seua constitució provenia de 1597 i es devia al marquès de Denia; havia estat transformada en 1629 pel marquès de Velez, i en 1643 pel duc d'Arcos, encara que aquesta última modificació no arribaria a ser acceptada pel Consell d'Aragó.

⁸⁶ El virrei comunicaria la pèrdua de la cort amb carta de 14-VII-1648. Vid. A.C.A.; C.A.; Llig. 605; exp. 5/1; virrei al rei.

⁸⁷ Vid.: GUIA MARIN, Ll., «Los estamentos valencianos y el Duque de Montalto: los inicios de la reacción foral», *Estudios* 4, Valencia, 1975, pp. 129-145.

regne liquidava la tradició pactista dels Països Catalans i impedia les possibilitats d'una tasca legislativa, més o menys distanciada però que havia contribuït a evitar que el poder polític fos monopolitzat per la monarquia. Tanmateix era massa tard per modificar situacions que amb el pas del temps s'havien fet irreversibles: la contribució militar permanent per a projectes i empreses que ultrapassaven l'àmbit valencià era una «cosa normal» a mitjans del sis-cents, ja fos a través dels estaments, ja acudint directament a les ciutats i viles reiales. El monarca no anava a renunciar a una cosa tan important sobre el que havia girat la seua política des de la dècada dels anys vint (1620); molt havia costat aconseguir aquesta «normalitat», àdhuc situacions pròximes a la revolta, i a canvi ja no calia consentir en una tasca legislativa molesta que retallava el poder absolut del rei —el resultat de les corts de 1645 i el posterior plantejament del problema de les decretades, mai resolt per la via foral, era tot un sintoma—; quedava eliminat de fet al País Valencià l'únic mitjà de pressió amb que contaven els con-nacionals dels Països Catalans i de l'Aragó, per a obligar a llurs monarques a compartir les tasques de govern amb els estaments, o al menys a acceptar una font de dret no dependent exclusivament de la seua persona. El poder polític escapava cap a la Cort... Lògicament els opositors al canvi no podem identificar-los simplement com a patriotes defensors dels organismes d'autogovern, entre llurs intencions estaven les de mantindre un sistema pactista que podia oferir-los majors guanys i presumiblement beneficiar a més membres dels estaments, front a un altre, basat també en una societat fonamentalment desigualtaria, però que les feia dependre totalment del favor i la «gracia» reial per a mantindre's a dintre dels sectors privilegiats; en el fons del canvi estava el progressiu ascens de la monarquia absoluta, que a la península hauria d'esperar al segle XVIII per a consolidar-se definitivament, quan desapareixquen les diferents estructures institucionals que conformaven la Monarquia Hispànica. Davant de les peticions estamentals dels últims anys de Felip IV es farien concessions formals: els furs serien «respectats» sobre tot en les qüestions administratives o d'ordre públic —sempre que no ultrapassaren uns límits tolerables— calia donar satisfacció d'alguna manera. Era un nou sistema que als ulls dels contemporanis no canviava quasi res⁸⁸. La monarquia havia aconseguit enfortir la seua posició, al País Valencià, en una estranya simbiosi que permetia la permanència de les institucions forals.

En definitiva el robatori havia quedat per aclarir, el mateix virrei reconeixia el 19 de juny de 1648, «venimos a quedar muy confusos»⁸⁹; malgrat dels exhaustius interrogatoris i de les confessions al peu del cadalse, ningú es declarà culpable. Quan ja la persecució havia estat reduïda per a poder acudir a la defensa de Tortosa, tres dels membres —«hombres de toda verdad, ciencia y conciencia»⁹⁰

⁸⁸ La consciència de que en qualsevol moment es tornarien a convocar corts als valencians mai va desaparèixer, sense adonar-se que al rei ja no li era necessari per als seus desitjos.

⁸⁹ A.C.A.; C.A.; Llig. 583; exp. 6/17; virrei al rei, 19-VI-1648.

⁹⁰ El Paborde D. Lluís Crespi, arxidiaca de Morvedre, Micer Catalan de l'ordre de predicadors, Micer Roca de l'orde del Carme.

d'aquella junta de Teòlegs que havien donat carta blanca al virrei per a la persecució, asseguraren que el autor del delict, un religiós del convent, s'havia confesat amb ells de la culpa «que él más simple e indiscreto que malicioso, cometió»⁹¹. Amb aquesta informació es varen alçar oficialment les censures, i es llevaren els dols de les esglésies, acabant així amb el clima de desolació que patia la ciutat i el regne; conclouen així oficialment uns esdeveniments que traspassaren la trivial anècdota del robatori sacrileg.

⁹¹ GAVALDA, *op. cit.* S. XXXI.